

4 ПРИКЛАДНАЯ ПСИХОЛОГИЯ И ПЕДАГОГИКА

ҒТАХР 15.41.21
ӘОЖ 159.9

С.Т. БАПАЕВА,*¹

әлеуметтік ғылымдар магистры, сениор-лектор.

*e-mail: s.bapayeva@turan-edu.kz

М.Б. АХМЕТЖАНОВА,¹

әлеуметтік ғылымдар магистры, сениор-лектор.

e-mail: m.akhmetzhanova@turan-edu.kz

¹«Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДАМУЫНЫҢ ГЕНДЕРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация

Мақалада жасөспірімдер тұлғасының эмоционалды интеллект параметрлерінің гендерлік айырмашылықтарын эмпирикалық зерттеу нәтижелері талданады. Эмоционалды интеллектті бағалау әдісі ретінде біз эмоцияларда бейнеленген жеке қатынастарды түсіну және шешім қабылдау негізінде эмоционалды саланы басқару қабілетін анықтау үшін Н. Холл әдісін қолдандық. Әдістемеді бес шкала бар: эмоционалды хабардарлық, эмоцияларыңызды басқару, өзіндік мотивация, эмпатия, басқа адамдардың эмоцияларын тану. Нәтижелер ретінде біз эмоционалды интеллектінің бес компонентіне сәйкес келетін шкалалардың әрқайсысы бойынша ұпайлардың орта есебін шығарып, субъектінің эмоционалды интеллектісінің жалпы көрсеткішіне сәйкес келетін барлық шкалалар бойынша жиынтық балл алдық. Ад жасөспірімдердің психологиялық жынысын анықтау мақсатында С.Бемнің «Гендерлік сәйкестікті диагностикалау» әдістемесі қолданылды. Аталмыш әдістеменің көмегімен жасөспірімдердің маскулиндік, феминдік және андрогиндік қасиеттерін бағалау мүмкіндігіне ие болдық.

Тірек сөздер: эмоционалды интеллект, жасөспірімдік кезең, эмпатия, гендірлік айырмашылық, эмоцияны басқару.

Кіріспе

Эмоционалды интеллект тақырыбы тұлға психологиясындағы тың әрі қазіргі кезде аса танымал тұжырымдамалардың қатарынан саналуда. Біршама ғалымдар адамның эмоционалды, мотивациялық және интеллектуалды салаларының үйлесімді өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін практикалық интеллекттің осы түрінің бар екендігін мойындайды, осылайша кәсіби және жеке тұрғыдан тиімділікті қамтамасыз етеді.

Бастан өткерген эмоциялар мен сезімдер туралы хабардар болу, оларды тиісті түрде білдіру, басқа адамдардың эмоционалды күйлерін тану және оларға барабар жауап беру қабілеті адамның эмоционалды дамуының маңызды құрамдас бөлігі, ол өзін-өзі терең тану үшін де, өмірдің әртүрлі аумақтарында өзін-өзі табысты жүзеге асыру үшін де қажет. Бұндай қабілеттер эмоционалды интеллект құрылымына енеді.

Эмоционалды интеллект аумағында гендерлік айырмашылықтардың болуы айқын дерек болып көрінгенімен, авторлардың бұл мәселеге деген көзқарастары айтарлықтай ерекшеленеді. Дәстүрлі түрде ерлер мен әйелдердің жетістіктері эмоционалды экспрессия және эмпатия сияқты салаларда әр түрлі деп саналады.

Қазіргі заманғы зерттеулерде жасөспірім кезіндегі эмоционалды интеллект мәселесі зерттелгенімен жеткілікті түрде қамтылмаған десе де болады. Зерттеулердің басым көпшілігі ересектердің эмоционалды интеллектісі мәселесін көрсетеді. Алайда, жасөспірім кезінде тұлғаның интеллектуалды, эмоционалды және мотивациялық ауақтарында айтарлықтай өз-

герістер байқалады, олар тиісті психологиялық қолдауды, түзетуді және мақсатты дамуды қажет етеді.

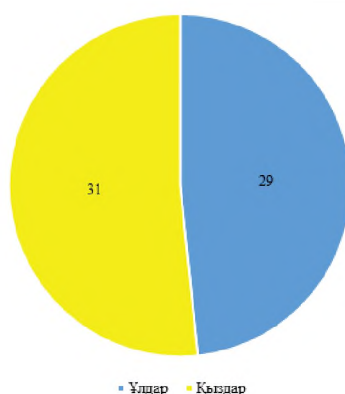
Сол себепті біз жасөспірімдердің эмоционалды интеллектінің қыздар мен ұлдар арасындағы өзара айырмашылығын айқындауды мақсат еткен болатынбыз.

Зерттеу жұмысымыздың барысында жасөспірімдердің эмоционалды интеллекттің интегралды индикаторының және оның құрамдас бөліктерінің даму деңгейінде гендерлік айырмашылықтар бар екеніне көз жеткізгіміз келеді.

Негізгі ережелер

Зерттелінушілердің сипаттамалары:

Зерттеу үлгісі 15 пен 18 жас аралығындағы 60 жасөспірімді құрады: 29 ұл және 31 қыз балалар, орташа жасы 16,47-ге тең болды, нәтижесі 1-кестеде және 1-суретте көрсетілген. Зерттеу жұмысына Түркістан облысы Бәйдібек ауданы С. Әбдіжаппаров атындағы мектеп интернатының IX, X және XI сынып оқушылары қатысты.

Сурет 1 – Сыналушылардың жыныстық сипаттамасы

Кесте 1 – Респонденттердің жас шамасының сипаттаушы статистикасы

	N	Минимум	Максимум	Орташа	Орташа квадраттық ауытқу
Жастары	60	14.00	19.00	16.4667	.89190
N валидных (по списку)	60				

Материалдар мен әдістер

«Эмоционалды интеллектті бағалау» (Н. Холл), «Гендерлік сәйкестікті диагностикалау» С. Бем әдістемелері қолданылды. Н. Холл сауалнамасының көмегімен эмоционалды интеллекттің басқа адамдардың эмоцияларын түсіну, басқалардың эмоцияларын басқару, олардың эмоцияларын түсіну, эмоцияларын басқару, экспрессияны бақылау сияқты компоненттері ерекшеленіп, 30 тұжырымдадан құралады. «EQ сауалнамасы» эмоционалды хабардарлықты (эмоцияларын түсіну), эмоцияларын басқаруды, өзіндік мотивацияны (эмоцияларын ерікті түрде басқару), эмпатияны, басқа адамдардың эмоцияларын тануды (басқа адамдардың эмоционалды жағдайына әсер ету қабілеті) көрсетеді.

«Гендерлік сәйкестікті диагностикалау» әдістемесін Сандра Бем (Sandra L. Bem, 1974) психологиялық жынысты диагностикалау үшін ұсынған және андрогиния, маскулиндік және феминдік дәрежесін анықтайды. Сауалнамада 60 пікір (қасиеттер) бар, олардың әрқайсысына сыналушы «иә» немесе «жоқ» деп жауап береді, осылайша аталған қасиеттердің кездесу-кездеспеуіне қарай бағалайды.

Зерттеу жұмысында салыстырылатын тәуелсіз үлгілер алынған екі популяцияның мәндері бір-бірінен ерекшеленеді деген болжамды тексеруге мүмкіндік беретін, атап айтқанда жасөспірімдердің эмоционалды интеллектілерінің гендерлік айырмашылықтарын айқындау үшін параметрлік емес U Манна-Уитни критерийі (U; Mann–Whitney u test) қолданылды.

Зерттеу жұмысымыздың барысында алынған ақпараттар статистикалық өңдеуге арналған IBM SPSS Statistics-23 компьютерлік бағдарламасына жүктей отырып жүзге асырылды.

Әдебиетке шолу

Эмоционалды интеллект тұжырымдамасы Аристотельдің заманында зерттеу тақырыбы болған тұлғаның қалыптасуындағы эмоционалды және когнитивті процестердің өзара байланысы туралы идеяны көрсетеді, ол когнитивті бағалау эмоцияларға әсер етіп қана қоймайды, сонымен қатар эмоционалды күйлер кейінгі танымдарға әсер етуі мүмкін деп есептеді [1]. Аффект пен интеллект бірлігі идеясы Л.С. Выготскийдің еңбектерінде де көрініс тапты, ол дамудың барлық кезеңдерінде өзара әсер етудің екі байланысы турасында жазған болатын. Ол бұндай байланыстың динамикалық көрінісі турасында ерекше атап өтіп, сонымен бірге ойлаудың дамуындағы кез-келген кезең аффекттің дамуындағы өзіндік кезеңге сәйкес келетінін айтқан болатын [2]. С.Л. Рубинштейн ойлаудың интеллектуалды және эмоционалды аумақтың бірлігі, ал эмоцияның эмоционалды және интеллектуалды аумақтың бірлігі екенін атап өтті [3].

Эмоционалды интеллекттің төрт компонентін ұсынған П. Саловей мен Д. Майер моделі эмоционалды интеллекттің ең танымал моделі саналады. Олар эмоционалды интеллектінің: эмоцияны анықтау (қабылдау); эмоцияны күшейту үшін пайдалану (ойлауға көмектесу); ойлау мен іс-әрекеттің тиімділігі; эмоцияларды түсіну; эмоцияны басқару сынды компоненттерін ажыратты [5].

Эмоционалды интеллектті когнитивті қабілеттер мен жеке қасиеттердің үйлесімі ретінде қарастыратын аралас модельдерге Д. Гоулманның моделі жатады, ол эмоционалды интеллектінің құрылымына: өзін-өзі тану, өзін-өзі бақылау, әлеуметтік түсіну және қарым-қатынасты басқару сынды төрт түрлі құрамдас бөліктерге ажыратады [6].

Шетелдік және ресейлік зерттеулерде анықталған жасөспірімдердің эмоционалды саласы мен эмоционалды интеллектінің даму ерекшеліктерін қарастырыңыз. Е.Б. Максимованың ұстанымына сәйкес, жасөспірімдердің эмоционалды саласы жоғары эмоционалды қозғыштықпен және тұлғааралық қарым – қатынас сипаттамаларымен айқын өзара тәуелділікпен сипатталады [7]. Австриялық зерттеушілер эмоцияларды реттеуді, қиындықтарды жеңуді және шешім қабылдауды жасөспірім кезіндегі сыртқы мінез – құлықты шешудің үш өзара байланысты мүмкіндігі ретінде қарастырады Ю.В. Давыдова жас жасөспірім кезіндегі эмоционалды және әлеуметтік интеллектте жалпы және ерекше анықталды. Автор эмпатия мен вербалды емес мінез – құлықты түсіну мен түсіндіру, эмоцияларды тану мен коммуникацияға қатысушылардың сезімдерін, ойларын, ниеттерін түсіну арасындағы қатынастарды белгіледі [8]. Л.Д. Камышникова эмоционалды интеллект жасөспірімдердің әлеуметтік мінез – құлқындағы адаптивті функцияны толтыратындығын дәлелдейді [9]. Жасөспірім кезіндегі эмоционалды интеллект мәселесіне арналған зерттеулерге теориялық талдау жүргізу барысында біз жасөспірімдердің жынысын ескере отырып, эмоционалды интеллект көріністерінің ерекшелігі туралы мәліметтердің болуына назар аудардық. Бірқатар авторлар жасөспірімдік шақты деструктивті мінез-құлықтың жоғары тәуекел кезеңі ретінде бағалайды. Зерттеу нәтижелері эмоционалды интеллект жасөспірімдердің әлеуметтік қолайлы мінез-құлық фактілерінің болуымен тікелей байланысты екенін көрсетеді. Жасөспірімдердің эмоционалды сферасы жоғары эмоционалды қозғыштықпен және тұлғааралық қарым – қатынас сипаттамаларымен айқын өзара тәуелділікпен сипатталады.

Жасөспірім мен жасөспірімде эмоционалды интеллекттің әртүрлі көрсеткіштеріндегі айырмашылықтар ең үлкен формада көрінеді. А.А. Александрова зерттеу нәтижелері бойынша [10] 12–13 жас аралығындағы жасөспірімдерде эмоционалды интеллект деңгейі төмен және эмпатия деңгейі жоғары. Бұл 12–13 жас аралығындағы жасөспірімдердің көпшілігінің сезімдерін білдіре алмайтындығын, вербалды емес, жест-ишара белгілерін сезімдермен байланыстыра алмайтындығын көрсетуі мүмкін. Сонымен қатар, қыздарда басқа адамға жанашырлық таныту, басқаның сезімін сезіну, сол эмоционалды жағдайларды сезіну, басқалармен сәйкес-

тендіру қабілеті айқынырақ. Қыздарда эмоцияны көрсетудің әртүрлі тәсілдері, мүмкін, қыздарда эмоцияны вербализациялау қабілеті ер балаларға қарағанда ертерек дамып, тез қалыптасатындығымен түсіндіріледі.

Қазіргі ғылыми әдебиеттерге және оның басталатын теориялық табиғатына сүйене отырып, эмоционалды интеллектінің екі теориялық моделін ажыратуға болады. Эмоционалды ақпаратты өңдеуге негізделген алғашқы модельдер интеллектуалды ойлауды және оның пайымдауын тиімдірек басқару үшін өз эмоцияларын пайдалануға ықпал етеді; оның ішінде Д. Майер [11]. сияқты өзінің және басқалардың эмоцияларын қабылдау, түсіну, басқару және реттеу қабілеті ретінде түсіндіріледі, екіншіден, тұлғаға негізделген аралас деп аталатын Бар-Онның моделі іспеттес өзара байланысты әлеуметтік-эмоционалды құзыреттіліктердің көлденең қимасын, сондай-ақ интеллектуалды мінез-құлыққа әсер ететін дағдылар мен факторларды сипаттайтын Fernández-Berrocal P., Pacheco N.E. [12]; Goleman D. [13]; Pena Garrido M., Repetto Talavera E. [14] модельдері бар.

Жасөспірімдердегі эмоционалды интеллектісінің зерттелуі. Жасөспірімдік кезең адамның эмоционалды тұрғыдан өсуінің шешуші кезеңі болып саналады. Бұл эмоционалды құзыреттіліктер мен әл-ауқаттың күшті жақтарын дамыту қажеттілігі пайда болған кезде және әртүрлі ситуациялық триггерлерге жауап беру үлгілері айқын болады (Arias & Zafra, 2011) [15].

Vaquero-Diego M., Torrijos-Fincias P., Rodriguez-Conde M.J. жасөспірім орта мектеп оқушыларының эмоционалды интеллектісін, демографиялық және отбасылық факторларын зерттеу жасөспірімдердің академиялық және кәсіби дайындық қабілеттерін бағалауға мүмкіндік береді деп есептейді [16].

Жасөспірімдерде жалпы халықтың шамамен 10–20%-ы жоғары, мазасыздық пен депрессиялық бұзылуларға тән эмоционалды бұзылулармен байланысты мәселелердің таралуы туралы зерттеулер бар (Salavera et al., 2019) [17].

Эмоционалды құзыреттілік пен өзін-өзі бағалау, психологиялық әл – ауқат, психикалық денсаулық және өмірге қанағаттану сияқты айнымалылар арасындағы байланысқа бағытталған зерттеулер зор қызығушылық тудыруда (Furr & Funder, 1998 [18]; Huebner, 1991 [19]; Montes-Berges & Augusto-Landa, 2014 [20]). Дегенмен, соңғы бірнеше жылда біз жасөспірімдердің әлеуметтік-эмоционалды дамуына немесе қабылданған эмоционалды интеллектке (Pei) сәйкес өзін-өзі қабылдау қажеттіліктерін растайтын зерттеулердің жетіспеушілігін көрдік (Toussaint et al., 2015) [21].

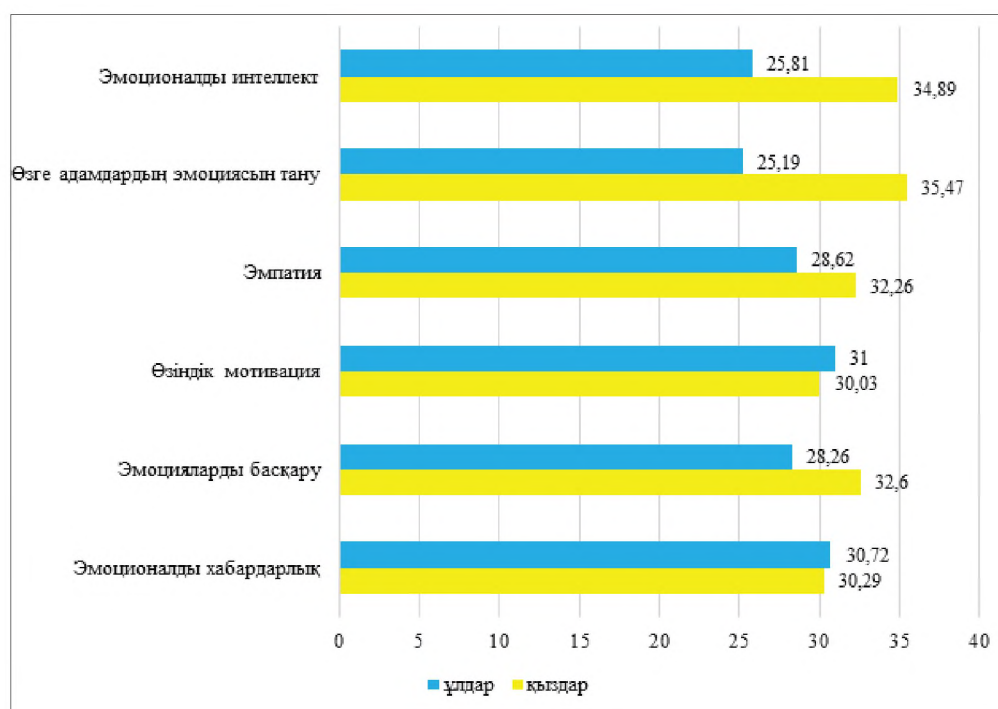
А.А. Толегенова, Ш. Дуанаева сынды ғалымдар бала дамуында эмоциялық интеллектіні дамыту тұлға аралық өзара қатынасты оптимитизациялау және өмірдің әрқилы жағдайына дайын әрі бейімделу үшін, әлеуметтену және позитивті әрекет ету үшін маңызды факторлар қатарына жатады деп тұжырымдайды [22].

Ал Ж.И. Сардарова мен М.Ж. Кеңесова эмоционалды интеллект – тұлғаның өзінің және өзгелердің эмоцияларын түсіну, өзінің және өзге адамдардың эмоцияларын басқара білу қабілеті, осы бағыттағы білімдерін белгілі бір мәселелердің туындау себебін анықтауда тиімді қолдануы және оларды шешу алуы. Жасөспірім тұлғасының қай бағытта болмасын жетістіктерге кенелуі, толыққанды қоғам мүшесі ретінде сіңісіп кетуі тек оның өмірлік тәжірибесіне, біліміне, дағды, қабілеттеріне ғана емес, сонымен қатар эмоционалды интеллект сапасына тікелей байланысты деп есептейді [23].

Осы себепті, олар жеткілікті зерттелмеген теориялық модельдерді қаншалықты растайтынын білу үшін осы салада эксперименттік зерттеулер жүргізу қажет деп есептейміз.

Нәтижелер және талқылау

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, жасөспірімдердің эмоционалды интеллектісінің келесі компоненттері айқын көрінеді: эмоциоаналды хабарардарлықтан басқа компоненттердің барлығы ұл балаларға қарағанда қыз балаларда жоғары болды. Қыз және ұл балалардың өзіндік мотивациясы мен эмоционалды хабаржарлығы басқа компоненттерге қарағанда айқын көрінеді. Жасөспірімдердің эмоциоаналды нтеллектілерінің гендерлік нәтижелерін 2-суреттен (54 б.) көруге болады.

Сурет 2 – Жасөспірімдердің эмоциоанлды нтеллектілерінің гендерлік нәтижелері (орта есебі бойынша)

Зерттеу жұмысының келесі кезеңінде жасөспірімдердің маскулиндік-феминдік-андроиндік сынды психологиялық жынысын айқындау мақсатында С. Бемнің әдістемесін қолданған болатынмыз. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей жасөспірімдердің барлығы андроиндік сипатты танытты. Қолданыстағы түсініктерге сәйкес, жеке адам міндетті түрде айқын психологиялық маскулиндік немесе феминдік қасиеттерге ие бола бермейді. Тұлғада тепе-теңдік негізде маскулиндік және феминдік типтердің маңызды белгілері ұсынылуы мүмкін. Сонымен қатар, андроинде бұл белгілер үйлесімді және бір-бірін толықтырады деп болжанады. Маскулиндік пен феминдік белгілердің мұндай үйлесімді интеграциясы андроиндік типтің бейімделу қабілетін арттыруы мүмкін.

Төмендегі 2-кестеде статистиканың сипаттамасы ұсынылған. Көп жағдайда қарастырылған сипаттамалық статистика эмпирикалық зерттеу нәтижелерін сипаттаудың бастапқы кезеңі ретінде қолданылады. Сипаттамалық статистика дәрежесінің өлшемі бойынша айнымалылар жұбы үшін әр көрсеткіштердің деңгейін байқауға болады, асимметрия мен эксцесс көрсеткіштерінің қалыпты деңгейде болуына байланысты параметрлік емес критерийлерді қолдануға болады. Сол себепті, зерттеу жұмысымыздың келесі кезеңінде жасөспірімдердің эмоционалды интеллектілерінің гендерлік айырмашылықтарын айқындау үшін параметрлік емес Манна-Уитни критерийін қолданамыз.

Кесте 2 – Зерттеу жұмысының статистикасының сипаттамасы

	N	Минимум	Максимум	Орташа есебі	Орташа квадраттық ауытқу	Асимметрия		Эксцесс	
	Статистика	Статистика	Статистика	Статистика	Статистика	Статистика	Стандартты қате	Статистика	Стандартты қате
Маскулинділік	60	1.00	95.00	34.4667	31.77541	.411	.309	-1.540	.608
Феминділік	60	2.00	95.00	40.1667	32.33572	.159	.309	-1.563	.608
Психологиялық жыныс индексі (Андроинділік)	60	-697.00	813.00	13.7667	336.90719	.066	.309	.041	.608

2 кестенің жалғасы

Эмоционалды хабардарлық	60	-2.00	18.00	8.0833	4.52972	.075	.309	.021	.608
Эмоцияларды басқару	60	-8.00	18.00	6.4167	5.18894	-.424	.309	.288	.608
Өзіндік мотивация	60	-3.00	18.00	6.8833	4.91656	.074	.309	-.450	.608
Эмпатия	60	-3.00	18.00	7.3833	5.13245	.054	.309	-.688	.608
Өзге адамдардың эмоциясын тану	60	-6.00	18.00	7.7833	5.52986	-.529	.309	-.183	.608
Эмоционалды интеллект	60	1.00	84.00	36.5500	16.00680	.616	.309	.643	.608
N валидных (по списку)	60								

U Манна-Уитни критерийінің қолданылуымен ер балалар мен қыз балалардың психологиялық жыныс индексі (андрогинділік), эмоционалды хабардарлық, эмоцияларды басқару, өзіндік мотивация, эмпатия, өзге адамдардың эмоциясын тану, эмоционалды интеллект деңгейін салыстыру міндетіне сәйкес төмендегідей нәтижелерге қол жеткіздік. Нәтижелері 3-кестеде ұсынылған.

Кесте 3 – Жасөспірімдердің эмоционалды интеллекті компоненттерінің және психологиялық жынысының гендерлік айырмашылықтарының көрсеткіштері

Көрсеткіштер	Жынысы	N	Орташа ранг	Рангілердің жиынтығы	U Манна-Уитни	Асимптотикалық мәнділігі (2-жақты)
Психологиялық жыныс индексі (андрогинділік)	Қыз	31	29.52	915.00	419.000	0.649
	Ұл	29	31.55	915.00		
	Барлығы	60				
Эмоционалды хабардарлық	Қыз	31	30.29	939.00	443.000	0.923
	Ұл	29	30.72	891.00		
	Барлығы	60				
Эмоцияларды басқару	Қыз	31	32.60	1010.50	384.500	0.335
	Ұл	29	28.26	819.50		
	Барлығы	60				
Өзіндік мотивация	Қыз	31	30.03	931.00	435.000	0.830
	Ұл	29	31.00	899.00		
	Барлығы	60				
Эмпатия	Қыз	31	32.26	1000.00	395.000	0.418
	Ұл	29	28.62	830.00		
	Барлығы	60				
Өзге адамдардың эмоциясын тану	Қыз	31	35.47	1099.50	295.500	0.022
	Ұл	29	25.19	730.50		
	Барлығы	60				
Эмоционалды интеллект	Қыз	31	34.89	1081.50	313.500	0.044
	Ұл	29	25.81	748.50		
	Барлығы	60				

3-кестеден көріп отырғанымыздай респонденттердің өзге адамдардың эмоциясын тану (орташа ранг қыз балаларда = 35,47, ұл балаларда = 25,19) және эмоционалды интеллект (орташа ранг қыз балаларда = 34,89, ұл балаларда = 25,81) нәтижелері ер балаларға қарағанда

қыз балаларда жоғары екендігі анықталды, сәйкесінше p деңгейі $\leq 0,05$ тең, демек аталмыш көрсеткіштер арасындағы айырмашылықтар статистикалық маңызды. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес ұл балаларға қарағанда қыз балалар өзге адамдардың эмоциясын тануда және эмоционалды интеллекті көрсеткіші бойынша жоғары жоғары нәтиже көрсетуде. Қыз балалардың басқа адамдардың эмоционалды жағдайына әсер ету, түсіну, жан ашарлық таныту қабілеті ұл балаларға қарағанда біршама жоғары деуге негіз бар.

Ал андрогинділік, эмоционалды хабардарлық, эмоцияларды басқару, өзіндік мотивация, эмпатия сапалары бойынша ер балалар мен қыз балалардың арасында жыныстық ерекшеліктерінің статистикалық мәнді айырмашылықтары анықталған жоқ.

Қорытынды

Жасөспірімдердің психологиялық жынысы толықтай андрогиндік екендігі анықталды. Андрогинді типтегі жасөспірімдерге жұмсақтық, әлеуметтік байланыстардағы тұрақтылық және қарым-қатынастағы айқын доминантты-агрессивті тенденциялардың болмауы өзіне деген сенімділіктің төмендеуімен байланысты емес, керісінше жоғары өзін-өзі құрметтеу, өзіне деген сенімділік пен өзін-өзі қабылдау аясында көрінеді. Андрогиндердің жалпы өзін-өзі бағалау деңгейінде де, академиялық жетістіктер мен өзіндік келбеттің өзін-өзі бағалау деңгейінде де (физикалық өзіндік) маскулиндік түрінен кем түспейтіндігі көрсетілген.

Жасөспірімдердің өзге адамдардың эмоциясын тану нәтижелері ер балаларға қарағанда қыз балаларда жоғары екендігі анықталды.

Ұл балаларға қарағанда қыз балалар өзге адамдардың эмоциясын тануда және эмоционалды интеллекті көрсеткіші бойынша жоғары жоғары нәтиже көрсетуде. Қыз балалардың басқа адамдардың эмоционалды жағдайына әсер ету, түсіну, жан ашарлық таныту қабілеті ұл балаларға қарағанда біршама жоғары деуге негіз бар.

Ал андрогинділік, эмоционалды хабардарлық, эмоцияларды басқару, өзіндік мотивация, эмпатия сапалары бойынша ер балалар мен қыз балалардың арасында жыныстық ерекшеліктерінің арасында айырмашылықтары анықталған жоқ.

Болашақта жасөспірімдердің психологиялық жынысы мен эмоционалды интеллектісінің дамуы турасындағы зерттеулерді әлі де толықтыра түскен жөн деп есептейміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Лафренье П. Эмоциональное развитие детей и подростков. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2004. – 250 с.
- 2 Выготский Л.С. Собр. соч.: В 6 т. / Л.С. Выготский – М.: Педагогика, 1983. – Т. 5 – 368 с.
- 3 Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
- 4 Робертс Р.Д. Эмоциональный интеллект: проблемы теории, измерения и применения на практике / Р.Д. Робертс, Дж. Мэттьюс, М. Зайднер, Д.В. Люсин. Психология: Журнал Высшей школы экономики. – 2004. – Т. 1. – № 4. – С. 3–24.
- 5 Mayer J.D., Salovey P., Caruso D. Models of Emotional Intelligence // R.J. Sternberg (Ed.). Handbook of Human Intelligence (2nd ed.). New York: Cambridge. 2000. P. 396–420.
- 6 Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ / Д. Гоулман; пер. с англ. А.П. Исаевой; науч. ред. Е. Ефимова. – 11-е изд., переработанное и дополненное. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2021. – 544 с.
- 7 Изотова Е.И., Максимова Е.Б. Психологические и психофизиологические аспекты исследования эмоционального интеллекта в подростковом и юношеском возрастах // Психологические исследования. – 2016. – Т. 9. – № 46. – С. 7. URL: <http://psystudy.ru>
- 8 Давыдова Ю.В. Гендерный аспект изучения эмоционального интеллекта подростков // Вестник РУДН. Серия: Психология и педагогика. – 2010. – № 4.
- 9 Камышников Л.Д., Белова С.С. Поведение в социальных ситуациях как фактор эмоционального интеллекта // Психология образования в поликультурном пространстве. – 2011. – Т. 1. – № 13.
- 10 Александрова А.А. Гендерный аспект в изучении эмоционального интеллекта у подростков / А.А. Александрова, Т.В. Гудкова. Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2013. – № 5(52). – С. 617–622. URL: <https://moluch.ru/archive/52/6767/>

- 11 Mayer J. D. What is emotional intelligence? // P. Salovey, D. Sluyter (Eds.). *Emotional development and emotional intelligence: implications for educators*. New York: Basic Books. 1997. P. 3–31. ISBN: 0465095879
- 12 Fernández-Berrocal P., Pacheco N.E. La Inteligencia Emocional y la educación de las emociones desde el Modelo de Mayer y Salovey. 2005. P. 32. ISSN: 0213-8646
- 13 Goleman D. *Inteligencia emocional* (4a. ed). Barcelona: Kairós. 1996. ISBN:9788472453715.
- 14 Pena Garrido M., Repetto Talavera E. Estado de la investigación en España sobre Inteligencia Emocional en el ámbito educativo // *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 2017, no. 6(15). URL: <https://doi.org/10.25115/ejrep.v6i15.1284>.
- 15 Arias L.I.J., Zafra E.L. Actitudes sociales y adaptación social en adolescentes españoles: el papel de la inteligencia emocional percibida // *Revista de Psicología Social*, 2011, no. 26(1), pp. 105–117. URL: <https://doi.org/10.1174/021347411794078417>.
- 16 Vaquero-Diego M., Torrijos-Fincias P., Rodriguez-Conde M.J. Relation between perceived emotional intelligence and social factors in the educational context of Brazilian adolescents // *Psicol. Refl. Crít*, 2020, no. 33(1). URL: <https://doi.org/10.1186/s41155-019-0139-y>
- 17 Salavera C., Usán P., Teruel P. The relationship of internalizing problems with emotional intelligence and social skills in secondary education students: gender differences // *Psicologia: Reflexão e Crítica*, 2019, no. 32(1), p. 4. URL: <https://doi.org/10.1186/s41155-018-0115-a>.
- 18 Furr R.M., Funder D.C. A multimodal analysis of personal negativity // *Journal of Personality and Social Psychology*, 1998, no. 74(6), pp. 1580–1591. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.6.1580>.
- 19 Huebner E.S. Correlates of life satisfaction in children // *School Psychology Quarterly*, 1991, no. 6(2), pp. 103–111. URL: <https://doi.org/10.1037/h0088805>.
- 20 Montes-Berges B., Augusto-Landa J.-M. Emotional intelligence and affective intensity as life satisfaction and psychological well-being predictors on nursing professionals // *Journal of Professional Nursing*, 2014, no. 30(1), pp. 80–88. URL: <https://doi.org/10.1016/j.profnurs.2012.12.012>.
- 21 Toussaint L., Worthington E., Williams D.R. *Scientific Evidence and Theories Relating Forgiveness to Better Health*. Springer: Health. 2015. URL: <https://doi.org/10.1007/978-94-017-9993-5>.
- 22 Толегенова А.А., Дуанаева Ш. Эмоциялық интеллектінің мектепке дейінгі балалардағы психологиялық ерекшеліктері // *ҚазҰУ хабаршысы. Психология және социология сериясы*. – 2012. – № 4(43). – С. 119–123.
- 23 Кеңесова М.Ж. Жасөспірімдердің эмоционалды интеллектін дамытудағы топтық тренингтердің рөлі // М.Ж. Кеңесова, М.Д. Шағырбаева, Ж.И. Сардарова. *Білім берудегі менеджмент*. – 2017. – № 1. – Б. 51–55.

REFERENCES

- 1 Lafren'e P. (2004) *Jemocional'noe razvitie detej i podrostkov*. – SPb.: Prajm-Evroznak, 250 p. (In Russian).
- 2 Vygotskij L.S. (1983) *Sobr. soch.: V 6 t. / L.S. Vygotskij. M.: Pedagogika*, v. 5. 368 p. (In Russian).
- 3 Rubinshtejn C.L. (2002) *Osnovy obshhej psihologii*. SPb.: Piter, 720 p. (In Russian).
- 4 Roberts R.D. (2004) *Jemocional'nyj intellekt: problemy teorii, izmerenija i primenenija na praktike* / R.D. Roberts, Dzh. Mjett'jus, M. Zajdner, D.V. Ljusin. *Psihologija: Zhurnal Vysshej shkoly jekonomiki*. V. 1. No. 4. P. 3–24. (In Russian).
- 5 Mayer J.D., Salovey P., Caruso D. (2000) *Models of Emotional Intelligence* // R.J. Sternberg (Ed.). *Handbook of Human Intelligence* (2nd ed.). New York: Cambridge. P. 396–420. (In Russian).
- 6 Goulman D. (2021) *Jemocional'nyj intellekt. Pochemu on mozhet znachit' bol'she, chem IQ* / D. Goulman; per. s angl. A.P. Isaevoj; nauch. red. E. Efimova. – 11-e izd., pererabotannoe i dopolnennoe. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber, 544 p. (In Russian).
- 7 Izotova E.I., Maksimova E.B. (2016) *Psihologicheskie i psihofiziologicheskie aspekty issledovanija jemocional'nogo intellekta v podrostkovom i junosheskom vozrastah* // *Psihologicheskie issledovanija*. V. 9. No. 46. P. 7. URL: <http://psystudy.ru> (In Russian).
- 8 Davydova Ju.V. (2010) *Gendernyj aspekt izuchenija jemocional'nogo intellekta podrostkov* // *Vestnik RUDN. Serija: Psihologija i pedagogika*. No. 4. (In Russian).
- 9 Kamyshnikova L.D., Belova S.S. (2011) *Povedenie v social'nyh situacijah kak faktor jemocional'nogo intellekta* // *Psihologija obrazovanija v polikul'turnom prostranstve*. V. 1. No. 13. (In Russian).
- 10 Aleksandrova A.A. (2013) *Gendernyj aspekt v izuchenii jemocional'nogo intellekta u podrostkov* / A.A. Aleksandrova, T.V. Gudkova. *Tekst: neposredstvennyj* // *Molodoj uchenyj*. No. 5(52). P. 617–622. URL: <https://moluch.ru/archive/52/6767/> Mayer J. D. What is emotional intelligence? // P. Salovey, D. Sluyter (Eds.).

Emotional development and emotional intelligence: implications for educators. New York: Basic Books. 1997. P. 3–31. ISBN: 0465095879 (In Russian).

12 Fernández-Berrocal P., Pacheco N.E. (2005) La Inteligencia Emocional y la educación de las emociones desde el Modelo de Mayer y Salovey. P. 32. ISSN: 0213-8646 (In English).

13 Goleman D. Inteligencia emocional (4a. ed). Barcelona: Kairós. 1996. ISBN:9788472453715 (In English).

14 Pena Garrido M., Repetto Talavera E. (2017) Estado de la investigación en España sobre Inteligencia Emocional en el ámbito educativo // Electronic Journal of Research in Educational Psychology, no. 6(15). URL: <https://doi.org/10.25115/ejrep.v6i15.1284> (In English).

15 Arias L.I.J., Zafra E.L. (2011) Actitudes sociales y adaptación social en adolescentes españoles: el papel de la inteligencia emocional percibida // Revista de Psicología Social, no. 26(1), pp. 105–117. URL: <https://doi.org/10.1174/021347411794078417> (In English).

16 Vaquero-Diego M., Torrijos-Fincias P., Rodriguez-Conde M.J. (2020) Relation between perceived emotional intelligence and social factors in the educational context of Brazilian adolescents // Psicol. Refl. Crít., no. 33(1). URL: <https://doi.org/10.1186/s41155-019-0139-y> (In English).

17 Salavera C., Usán P., Teruel P. (2019) The relationship of internalizing problems with emotional intelligence and social skills in secondary education students: gender differences // Psicología: Reflexão e Crítica, no. 32(1), p. 4. URL: <https://doi.org/10.1186/s41155-018-0115-a> (In English).

18 Furr R.M., Funder D.C. (1998) A multimodal analysis of personal negativity // Journal of Personality and Social Psychology, no. 74(6), pp. 1580–1591. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.6.1580> (In English).

19 Huebner E.S. (1991) Correlates of life satisfaction in children // School Psychology Quarterly, no. 6(2), pp. 103–111. URL: <https://doi.org/10.1037/h0088805>. (In English).

20 Montes-Berges B., Augusto-Landa J.-M. (2014) Emotional intelligence and affective intensity as life satisfaction and psychological well-being predictors on nursing professionals // Journal of Professional Nursing, no. 30(1), pp. 80–88. URL: <https://doi.org/10.1016/j.profnurs.2012.12.012>. (In English).

21 Toussaint L., Worthington E., Williams D.R. (2015) Scientific Evidence and Theories Relating Forgiveness to Better Health. Springer: Health. URL: <https://doi.org/10.1007/978-94-017-9993-5>. (In English).

22 Tolegenova A.A., Duanaeva Ş. (2012) Emosialyq intellektin mektepke deingi balalardaǵy psihologialyq erekselikleri // QazÚU habarşysy. Psihologia jáne sosiologia seriasy. No. 4(43). P. 119–123. (In Kazakh).

23 Keñesova M.J. (2017) Jasospırımderdiń emosionaldy intellektin damytudaǵy toptyq trenińterdiń rólı // M.J. Keñesova, M.D. Şaǵyrbaeva, J.İ. Sardarova. Bilim berudeǵı menejment. No. 1. P. 51–55. (In Kazakh).

С.Т. БАПАЕВА,*¹

магистр социальных наук, сениор-лектор.

*e-mail: s.bapayeva@turan-edu.kz

М.Б. АХМЕТЖАНОВА,¹

магистр социальных наук, сениор-лектор.

e-mail: m.akhmetzhanova@turan-edu.kz

¹Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА ПОДРОСТКОВ

Аннотация

В статье анализируются результаты эмпирического исследования гендерных различий компонентов эмоционального интеллекта личности подростков. В качестве метода оценки эмоционального интеллекта использован метод Н. Холла для определения способности управлять эмоциональной сферой на основе понимания и принятия решений индивидуальных отношений, выраженных в эмоциях. Методика исследует пять шкал: эмоциональная осведомленность, управление своими эмоциями, самомотивация, эмпатия, распознавание эмоций других людей. В качестве результатов представлен средний балл по каждой из шкал, соответствующих пяти компонентам эмоционального интеллекта, и получен совокупный балл по всем шкалам, соответствующим общему показателю эмоционального интеллекта субъекта. С целью определения психологического пола подростков использована методика С. Бем «Диагностика гендерной идентичности». С помощью данной методики получена возможность оценить маскулинные, феминные и андрогинные качества подростков.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, подростковый возраст, эмпатия, гендерная разница, управление эмоциями.

S.T. BAPAYEVA,*¹

master of Social Sciences, senior lecturer.

*e-mail: s.bapayeva@turan-edu.kz

M.B. AKHMETZHANOVA,¹

master of Social Sciences, senior lecturer.

e-mail: m.akhmetzhanova@turan-edu.kz

¹Turan University, Almaty, Kazakhstan

GENDER FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN ADOLESCENTS

Abstract

The article analyzes the results of an empirical study of gender differences in the components of emotional intelligence of adolescents. For measuring Emotional Intelligence we used the N. Hall's questionnaire to determine the ability to manage the emotional sphere based on understanding and decision-making of individual relationships expressed in emotions. The questionnaire explores five scales: Emotional awareness; Managing your emotions, Self-motivation, Empathy, Recognition of other people's emotions. As the results we took the average score on each of the scales corresponding to the five components of emotional intelligence and obtained a cumulative score on all scales corresponding to the overall indicator of emotional intelligence of the subject. In order to determine the psychological gender of adolescents we used the methodology of S. Bem «Diagnostics of Gender Identity». As a result, we were able to evaluate the masculine, feminine and androgynous qualities of adolescents.

Key words: emotional intelligence, adolescence, empathy, gender difference, emotion management.